

*Kuukene, kullakene,
armas aotähekene,
võta minno hindäle!
Saas mu kihä kinmäš,
jahumatt jaksas!*

Kuusirp õhtutaevas päev pärast Kuu loomist. Neli järjestikust pildistamist. 13.03.2013. Fotod: Martin Vällik.

SISUKORD

SAATEKS 9

KUUKENE, KULLAKENE 15

Milleks tasub Kuud tunda? (Kuidas Kuud tunda? (Suvel ja talvel
(Ajaarvamine Kuu järgi (Kuusirp märgina

KUU-UURIMINE 33

Kuidas Kuu tekkis? (Kuu päritolu (Kas Kuu on Maa küljeluu? (Mis
Kuu sees on? (Kuu ja Maa teljed teineteise poole (Kuuke, kes sa oled?
Kui suur on Kuu? (Kas Kuul loksuvad mered? (Mis on Kuu tagaküljel
(Kuu juustuaugud (Tõus ja mõõn

KUU-UURIJAD 55

Kuutemplid (Kuutemplitest observatooriumiteni (Eesti tähistaeva-
uurijad (Paleoastronoomia Eestis (Heino Eelsalu artiklid (Linnutee
ja Salme neiu (Kuu külvab hõbevalget (Eesti Rahva Muuseumi
korrespondentide küsitlused (Paleoastronoomia konverentsid
(Regilaulust kuukalendrini

KUIDAS KUU MAA PEALT PAISTAB? 77

Kuu põhiring (Kuuvarjutused, verekuu, sinine Kuu ja superkuu (Kuu
faasid (Neli Kuu faasi kalendrites, kaheksa entsüklopeedias (Kaheksa
Kuu faasi taevas (Kuu loomine (Noorkuu (Poolkuu (Kasvav Kuu
(Täiskuu (Kahanev Kuu (Kahanev poolkuu (Viimane veerand ehk
vanakuu

KUU KUUS AEGA MEIE RAHVAPÄRIMUSES 99

Maarahvas (Kuu on kuueosaline (Kasvava Kuu kõva aeg (Kasvava Kuu
pehme aeg (Täiskuu aeg (Kahaneva Kuu pehme aeg (Kahaneva Kuu
kõva aeg (Kuu loomine (Mida arvas maarahvas Kuust?

KUIDAS KUUD VAADELDA? 121

Kust Kuud leida? (Kuidas see on pooluste lähedal? (Tartu Tähetorni
kalender (Kuidas alustada Kuu vaatlusi?

KUUKALENDRID 129

Erinevate maade kalendrid ja märgid ☾ Kuidas sobitada päikesekalendrit kuukalendriga? ☾ Peamised päikesekalendrid ☾ Peamised kuukalendrid ☾ Kuu-ja-päikesekalendrid ☾ Kuu liikumine üle tähistaeva ja tähestike teke ☾ Kuu kaljujoonistel ☾ Maakeelsed kuunimetused ☾ Kuukalendrite taastulek ☾ Kuidas Kuud jälgides elada?

TERVIS JA KUU 137

Naiste kuutsükkel 28–29 päeva ☾ Täiskuu ja libahundid ☾ Kuutõbi ☾ Kärnade ja soolatüügaste kaotamine

KUU JA TAIMED 147

☾ Kuuga seotud taimenimetused ☾ Puude raiumine ☾ Kuidas valida saunaviha tegemiseks õige kuuseis? ☾ Maria Thuni kalendrid ja tema uurimused ☾ Kuuaiandus

ILMAENNUSTAMINE 155

KUU MEIE PÄRIMUSES 159

Vanasõnad Kuust ☾ Mida teha, kui esimest korda Kuud näha ☾ Mardipäev – noorkuu ja Kadripäev – täiskuu? ☾ Mardipäevast lähemalt ☾ Kadrid ☾ Kadri ja Kabu ☾ Mõistatused Kuust ☾ Muinasjutud Kuust

LÕPETUSEKS 207

VIITEID JA JÄTKULUGEMIST 211

SAATEKS

Milleks kirjutada raamatut Kuust? Miks on Kuu meie jaoks oluline? Nii nagu me oleme osa Maast ja Maas leiduvast, oleme koos kõigi elusolenditega sõltuvad sellest keskkonnast, milles me elame. Ja selle imepärase ning kogu Kõiksuses ainulaadse keskkonna loojaks ning suurimaks mõjutajaks on olnud meie Päikesesüsteem oma algusest peale, kui peaaegu ühel ajal tekkisid nii Päike, Maa kui ka Kuu, Maast kaheksakümmend üks korda kergem kaaslane. Kuu on enam kui kolme ja poole miljardi aasta jooksul olnud tingimuste looja ja hoidja elu tekkimiseks, põhjustades Maa peal aastaegade vaheldumist, ookeanide tõuse ja mõõnu ning veel palju muud, mis pole nii silmanähtavalt tajutav. Kuu liikumine tähistaeva taustal läbi mitme tähtkuju on pannud aluse erinevate tähestike ja kirjaoskuse tekkimisele. Kuukalendrit kasutavad kõik islamistlikud ja budistlikud riigid. Ka kristlikus kalendris algab ja lõpeb kirikuaasta kuukalendri tähtpäevadest sõltuvalt.

Kogemuslikult tajuvad paljud inimesed erinevate kuufaaside, eriti täiskuuaja erilist mõju, mil arvatakse sagenevat vaimsed häired ja aktiveeruvat kuritegevus. Kuuajalise tsükliina toimuvad viljakas eas naiste munarakkude eraldumised munasarjast ehk kuupuhastused, millest sõltuvatele muutustele

Jupiter ilmub hommikutaevas aotähena nähtavale Kuu tagant.
15.07.2013. Foto: Martin Vällik.

psüühikas põlisrahvaste juures palju enam tähelepanu pühendati kui pühendatakse tänapäeva ühiskonnas. Näiteks olid naistel kuupuhastuse ajaks omaette eluasemed, kuhu nad selleks ajaks said eralduda.

Väga olulisteks peeti aegu, kui Päike, Kuu ja Maa olid ühel joonel, nii nagu see on päikese- ja kuuvarjutuste ajal, mõningate mööndustega ka täiskuu- ja Kuu loomise aegadel. Kuuvarjutuste määramiseks püstitati juba tuhandeid aastaid tagasi hiigelkividest rajatisi, ja seda hämmastava täpsusega. Tuntuim neist on Stonehenge Inglismaa edelaosas. Kuu muutumisi jälgides ja vastavalt tegutsedes annab imelisi tulemusi taimede kasvamine, mida on suurepäraselt tõestanud aednik ja õpetaja Maria Thun, kelle meetod on leidnud järgijaid kogu maailmas.

Ka meie, eestlaste, pärimuses on Kuul olnud keskne ja oluline koht. Hoolega jälgiti uue Kuu ilmumist päikeseloojangu järel taevalaotusse – see oli endale ja lähedastele õnne ning edenemise loitsimise parimaks ajaks. Sidet teispoosusega otsiti ka täiskuu ajal nelja tee ristil või muudes erilise maagilise jõuga paikades. Kuu oli abiks tervise taastamisel ja haiguste ravis, Kuud jälgiti ravimtaimede korjamisel ja tarbepuude langetamisel. Kuuga on seotud nii mitmedki meie taimenimetused, nagu kuutõverohi, kuu-ja-päeva-rohi, kuukress jt.

Kuuga seotud tarkuste õpetamiseks ja järgimiseks on läbi aegade jutustatud muinasjutte ning sõnastatud vanasõnu ja mõistatusi Kuust. Valisin mõned nendest ka sellesse raamatusse, et anda lugejatele aimu, kuidas inimesed Kuud on tajunud.

Lisaks eelöeldule on Kuu väga tihti lihtsalt lummuvalt ilus, tõustes või loojudes silmapiiri lähedal, särades täiskuuna kõrgel taevas külmadel talveöödel või liikudes madalal taevaserval hiigelsuurena jaanipäeva aegu.

Tegelikult pole Kuu vaatlemine sugugi lihtne, kuna ta nähtavus muutub pidevalt nii ühe kuu jooksul kui ka aasta ringi, näiteks paistab noorkuu

õhtuti läänetaevas pärast päikeseloojangut, talvine täiskuu liigub taevas nagu suvine päike kõrgel pea kohal ja suvine täiskuu on nagu talvine päike madalal silmapiiril. Vanakuu paistab aga hommikuti idataevas päikese-tõusu eel ja järel.

Minu esimeseks õpetajaks Kuu tundmaõppimisel oli mu Võrumaalt pärit vanaema Johanna Nutt, kellele olen selle eest suure tänu võlgu. Temalt sain teada, et Kuu kõvadel aegadel läheb saunas või vannis käies nahk sõrmeotstes kipra, samal ajal kui Kuu pehmetel aegadel jääb nahk siledaks. Pehmetel aegadel lähevad juuksed kergelt puhtaks, kõvadel aegadel kipuvad aga isegi parima šampooniga pestes karedaks jääma. Ka pesu läheb lihtsamalt puhtaks, kui seda pesta Kuu pehmel ajal. Eriti pehme pidi olema Kuu loomise aeg.

Algul ei pööranud ma vanaema õpetustele suuremat tähelepanu, kuid ülikooliaastail, neli aastakümnet tagasi, kui Tõravere astronoom Heino Eelsalu õhutas mind otsima meie rahva pärimustarkust Kuust, tulid ka need õpetused meelde. Kirjutasin koos vendade Tõnn ja Heno Sarvega sellest kokkuvõtliku artikli, mis avaldati ajakirjas Eesti Loodus ja mis sai paljudele inimestele lähtekohaks hakata taas arvestama Kuu pehmete ja kõvade aegadega. Sellest ajast peale on Kaido Kama algatusel välja antud paberile trükitud eesti ruunikalendreid ehk sirvilaudu, kus on ära toodud Kuu kõvade ja pehmete aegade algused.

Inimeste huvi Kuu ja ta mõjude vastu on jätkuvalt suur, kuid teave selle kohta on kildudena laiali erinevates raamatutes ja Internetis. Nii püüdsingi sellesse raamatusse koondada olulisemat teavet Kuust ja tema mõjudest. Siiski leian, et igaühel, kellel on huvi elada Kuu mõjusid paremini tajudes ning arvestades, tuleb leida omaenda isiklik side Kuuga, käia teretamas noort, äsja loodud Kuud, leida, millised Kuuga seotud tegemised toovad ellu rõõmu, jõukust ja tervist. Kuu on sedavõrd mitmepalgeline ja pide-

valt muutuv, et pole võimalik kehtestada ühtset ja kõikjal kehtivat reeglit, mille järgi toimida ja millega arvestada. See on pikk, põnev ja äärmiselt õpetlik teekond uute ning rabavate teadmiste ja kogemuste juurde, samas ka lähedase sõbra ja õpetaja juurde.

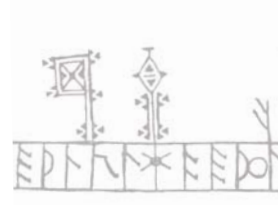
Raamat Kuust poleks saanud valmis ilma paljude inimeste abita. Suurim ja südamlikum tänu selle eest minu abikaasale Kristel Vilbastele, kes oli mõtte ja tarkusega toeks raamatu valmimise igal hetkel. Sügav ja südamlik tänu astronoom akadeemik Jaan Einastole heatahtlike ja asjatundlike nõuannete eest raamatu kirjutamisel. Suur tänu Irje Karjusele Kuu ja tervise seoste juhatamise eest, Martin Vällikule imeliste fotode ja Kuu pildistamise juhataste eest, folkloristidele Mare Kõivale ja Andres Kuperjanovile Kuuga seotud uskumuste juurde juhatamise eest, Risto Järvele ja Kärri Toomeos-Orglaanele Kuu muinasjuttude eest, Arvo Krikmannile Kuu vanasõnade ja mõistatuste jagamise ja selgitamise eest. Sooja tänutundega mõtlen ka siit ilmast lahkunutele – astronoom Heino Eelsalule, kes mind õhutas Kuuga tegelema, vanaema Johanna Nuttile, kes õpetas mind Kuu pehmeid ja kõvu aegu tundma, oma nooremale vennale, etnograaf Heno Sarvele, kes koos vanema venna Tõnn Sarvega oli abiks esimese artikli kirjutamisel Kuust. Aitäh Kaido Kamale, Kalle Ellerile, Peeter Ilusale ja Ahto Kaasikule koosvestetud juttude ja kuukalendri elushoidmise eest. Sügav tänu astronoom Jaak Jaanistele Kuud tutvustavate tekstide eest portaalis astronoomia.ee. Suur tänu ka kõigile neile, kes siin nimetamata jäid, kuid ühel või teisel moel kaasa aitasid!

Mikk Sarv

2015 Raadil

KUUKENE, KULLAKENE

Milleks tasub Kuud tunda?

Elame alates Teisest maailmasõjast maailmas, kus valdavalt valitseb usk inimese ja looduse mõjutatavusest teaduse ning tehnika saavutuste toel. See on jätnud sügava jälje nii meie tervisele kui ka loodusele meie ümber. Haiguste ravi keemiliste ja kirurgiliste vahenditega on olulisem kui tervena elamine, maavarade kaevandamine ja põllumajandus on olulisemad kui loodusega koos elamine. Sellised eelistused on muutnud meie ajataju – meie jaoks pole enam erilist tähtsust aastaegade vaheldumisel, isegi öö ja päeva vaheldumise tasandab elektrivalgus inimasulates. Suurem osa inimkonnast elab tänapäeval linnades, mis on öösel valgustatud, mistõttu pole võimalik näha ega tundma õppida ei taevatahti, planeete ega Kuu liikumist taevavõlvil. Ometigi on inimesed, kes tähelepanelikult järgivad looduses ja taevaoludes toimuvaid muutusi, suutnud elada rõõmsalt ja täisväärtuslikult, haigestumata ise ja vigastamata loodust ning teisi enda ümber.

Selline eluviis on olnud omane paljudele rahvastele ja kultuuridele. Meiegi esivanemad pole siin erandiks. Küll on vägagi kirev ning eripalge-line see teadmiste hulk, mis Kuu kohta on kõneldud ja kirja pandud. Selles pole midagi imelikku – Kuu liikumine ning mõjud ongi sedavõrd kum-

malised ja mitmekesised, et igaüks kirjeldab ja tajub neid veidi erinevana. Oluline selle juures on aga püüd elada kooskõlas muutuva ajaga, nii nagu Päike, Kuu ja aastaegade vaheldumine seda kujundavad.

Kuidas Kuud tunda?

Kuud päris täpselt tundma õppida polegi vist võimalik. Selleks on ta liialt keerukas ja mitmepalgeline. Erinevad Kuuga seotud ajatsüklid ulatuvad pikkuselt sadadesse, tuhandetesse ja isegi kümnetesse tuhandetesse aastatesse. Kuid siiski on põnev õppida selgeks erinevaid Kuuga seotud ajaarvamissüsteeme ning teada saada, kas nendel on ka mingi isiklik mõju. Siin kehtib tõdemus, et igaüks meist on ainulaadne, kordumatu olevus ning ehkki me saame üksteise kogemustest õppida, on lõplik valik ja arenemise tee igaühel isemoodi.

Kuu annab end tunda mitmel erineval moel. Mõnele tähendab see unetust täiskuu ajal, teisele halvemal juhul peavalusid või mõne muu tõve korrapärasest ägenemist. Kõik viljakas eas naised, kes pole lapseootel, peavad kord kuus toime saama kuupuhastusega – juba nimetus ise viitab seosele Kuuga. Väidetavalt suureneb täiskuu ajal ka kuritegevus ja võimenduvad inimeste vaimse tervise häired. Kuigi seda pole seniajani suudetud statistiliselt tõestada, on hädaabitelefoni valves olnud ja kõnesid vastu võtnud inimesed seose olemasolus veendunud.

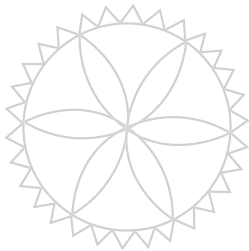
Üsnagi ühtne on kasvava ja kahaneva Kuu mõju tajumine. On inimesi, kelle jaoks algab kasvava Kuu mõju tajumine juba mõni tund pärast Kuu loomist ning kulmineerub kolm päeva enne täiskuud. Samamoodi võidakse kahaneva Kuu mõju tajuda varsti pärast täiskuuhetke, misjärel see pidevalt kasvab, kuni uue kuuloomiseni on jäänud kaks-kolm päeva. Sellisest mõjust lähtudes on kavandatud ka oma tegemisi ja toimetamisi: kõike, mida tahetakse näha kasvamas, tehakse Kuu kasvamise ajal, ja kõike, mida

tahetakse näha kadumas, näiteks segadust toas, püüdes seda koristada, tehakse Kuu kahanemise ajal.

Sellise üldise taju kõrval on eriti Lõuna-Eestis tajutud kuut erinevat Kuu aega, nn kõvu ja pehmeid aegu. Nii kasvava kui kahaneva Kuu sees on kummaski üks kõva ja üks pehme aeg, lisaks sellele on Kuu loomise aeg pehme ja täiskuu aeg kõva aeg.

Veelgi üksikasjalikum Kuu mõjude jälgimine peab silmas Kuu liikumist läbi sodiaagimärkide, millest igaühes on Kuu kaks-kolm päeva. Sodiaagimärkidega seonduv rikkalik pärimus annab laialdased võimalused tõlgenduste ning seoste leidmiseks. Näiteks seostatakse erinevate sodiaagimärkidega erinevaid elemente (tuli, maa, õhk ja vesi), erinevaid taimeosasisid (vili, juur, õis ja leht), erinevaid toitaineid (valgud, sool, rasvad ja süsivesikud) ning erinevaid päeva omadusi (soe, külm, valge ja niiske). Samuti on leitud kõikide sodiaagimärkide seoseid erinevate kehaosadega.

Kõige olulisem selle juures tundub olevat lähedalolek Kuule, sellele mõtlemine ja sellega arvestamine. Nii nagu lauldakse muistses Kuu loitsus:

*Kuukene, kullakene,
armas aotähekene,
võta minno hindäle!
Saas mu kihä kinmä,
jahumatt jaksas!*

Kui ma jälgin üksikasjalikult Kuud, ükskõik millise reeglistiku järgi, kuid jälgin pühendunult, tähelepanelikult ja pidevalt, siis saangi ma Kuu omaks, Kuu võtab mu endale. Nii saab mu keha terveks ja kindlaks ning mu toiduvaru ja elatis toekaks.

Loitsus pöörduakse ka Aotähe poole. Aotäheks nimetati kaheksakanda, kaheksaharulist tähte. See märk viitab kaheksale ilmakaarele ja sedakaudu ka kaheksale erineva mõjuga ajale ööpäevaringis ning aastaringis. Kaheksa ilmakaart seonduvad omakorda kaheksa vana-vana-vanemaga, nii et kui Aotäht võtab paluja endale, on ta heas sidemes esivanematega kõigis tuultes ja ilmakaartes.

Meie pärimusliku maailmapildi järgi on Kuu muutumist tajutud kuueosalisena. Kahjuks on see taju ähmastunud koos trükitud kalendrite kasutuselevõtuga, kus märgitakse ära neli kuutsükli hetke: Kuu loomine musta täidetud ringi ehk kettaga, esimene veerand paremale kaarduva kuusirbiga, täiskuu valge kettaga ja viimane veerand vasakule kaarduva kuusirbiga. Pärimusteadete järgi on võimalik mõista, et nii täiskuuaga kui

Äsja taevasse ilmunud kuusirp, mis mõne tunni järel kaob. 1.04.2014.
Foto: Martin Vällik.